

مفهوم موقعیت

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

پدیدآور: دکتر منیره رضایی
 نشر: تهران: پارسیار
 نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷

کتاب «مفهوم موقعیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، تبیینی از مفهوم پرکاربرد واژه موقعیت است که همچون برخی مفاهیم کلیدی دیگر، در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و مبانی نظری آن، بارها استفاده شده است. ضرورت تعریف عملیاتی این مفهوم که در اسناد فوق‌الذکر به صورت نظری تعریف شده است، با هدف ایجاد فهمی مشترک بین افراد درگیر در اجرای سند تحول بنیادین، انگیزه تدوین این کتاب بوده است. کتاب «مفهوم موقعیت در سند تحول بنیادین» که شورای عالی آموزش و پرورش آن را منتشر کرده است، مشتمل بر شش فصل است: فصل نخست به ضرورت تبیین مفاهیم اساسی اسناد تحولی آموزش و پرورش می‌پردازد. پس از تصویب سند تحول بنیادین و ابلاغ آن به وزارت آموزش و پرورش، اجرایی کردن آن در دستور کار قرار گرفت. مقدم بر هر گام اجرایی، لازم بود مفاهیم اساسی و واژگان کلیدی در سطحی متناسب با سطوح میانی و اجرایی تبیین شوند و دلالت‌هایی که به سطح عمل و اجرا

نزدیک‌تر باشند، از مفهوم تبیین‌شده استخراج شوند. هر چند به‌صورت نظری مجموعه‌ای از مفاهیم کلیدی در مبانی نظری سند تحول بنیادین تعریف شده‌اند، اما به دلیل ماهیت پیچیده و چندوجهی مفاهیم اساسی سند تحول بنیادین، تعریف عملیاتی این مفاهیم و از جمله مفهوم موقعیت در سطوح میانی و خرد برای ایجاد ادراک مشترک در افراد درگیر در اجرای سند تحول بنیادین، اجتناب‌ناپذیر و ضروری بود.

فصل دوم کتاب حاوی موارد کاربرد واژه موقعیت در اسناد تحولی آموزش و پرورش است. در این فصل، گزاره‌های حاوی واژه موقعیت در اسناد تحولی، یعنی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سند برنامه درسی ملی، مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، و گزارش پژوهش فلسفی پشتیبان مبانی نظری تحول بنیادین ارائه شده‌اند. عرضه این عبارات، همراه با ذکر صفحه منبع مربوط، مراجعه مستقیم و بلادرنگ به آن‌ها را تسهیل و امکان بررسی و تحلیل بیشتر را فراهم می‌کند.

در فصل سوم، گزاره‌های مفهوم موقعیت در اسناد مورد مطالعه که در فصل قبل عیناً و به‌طور مفصل ارائه شده بود، تلخیص و به لحاظ موضوعی دسته‌بندی شده‌اند. این باهم‌نگری، ارائه تحلیلی پیرامون موضوعات دسته‌بندی‌شده را امکان‌پذیر ساخته است.

در فصل چهارم، براساس گزاره‌ها و عبارتهایی از اسناد تحولی پیرامون واژه موقعیت، پرسش‌هایی برای تحلیل و بررسی تک‌تک واژه‌ها، اصطلاحات و مفاهیم آشکار و ضمنی که در تعریف موقعیت (مذکور در صفحه ۱۳۵ مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران) وجود دارد، مطرح شده و براساس اطلاعات گردآوری‌شده و نیز داده‌های مستخرج از اسناد تحولی، به آن‌ها پاسخ داده شده است. پرسش‌های مطرح‌شده در این فصل، حاوی مضمون‌هایی به این شرح هستند: معنای لغوی واژه موقعیت؛ مقصود از قابل درک بودن موقعیت؛ منظور از قابل تغییر بودن موقعیت، پیش‌بینی یا ساختنی بودن موقعیت؛ ماهیت فردی یا جمعی موقعیت؛ ویژگی‌های تعامل شکل‌گرفته در موقعیت؛ نقش فرد در درک و اصلاح موقعیت؛ رابطه و نسبت‌های فرد در موقعیت؛ ماهیت موقعیت به لحاظ معرفت‌شناختی و منظور از درک درست موقعیت؛ منظور از اصلاح، تغییر و بهسازی موقعیت؛ عناصر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده موقعیت؛ چستی ملاک مدنظر در شناخت و اصلاح موقعیت؛ شایستگی‌های مورد نیاز برای درک و تغییر موقعیت؛ مواجهه با یک موقعیت یا موقعیت‌های متعدد؛ فراموقعیت و نسبت آن با موقعیت؛ چرایی رفتارهای متفاوت افراد مختلف در موقعیتی واحد؛ نسبت موقعیت با هویت؛ نسبت موقعیت با تربیت.

در فصل پنجم، پس از مرور و بازخوانی واژه موقعیت در اسناد تحولی و تحلیل یافته‌ها در قالب پرسش‌های مطرح‌شده در فصل چهارم، به‌صورت ویژه و تفصیلی به تبیین مفهوم موقعیت پرداخته شده است. بر این اساس آشکار می‌شود در تبیین مفهوم موقعیت، سه مؤلفه اصلی وجود دارد که عبارت‌اند از:

الف) خود موقعیت به‌عنوان ترکیبی از عناصر و اجزایی که آن را تشکیل می‌دهند؛

ب) فرد (یادگیرنده) که در محور این مجموعه مرکب و در کانون آن قرار دارد و شناسنده و تغییردهنده موقعیت است؛

ج) خداوند که فراتر از همه موقعیت‌ها و محیط بر همه آن‌هاست.

در پایان این فصل و براساس تبیین به‌عمل‌آمده از این مفهوم، واژه موقعیت به این ترتیب بازتعریف شده است: موقعیت، وضعیت‌های متنوع و متعدد اخلاقی، اقتصادی، معنوی، هنری، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و ... است که فرد همواره - در هر برشی از زمان و مکان - در یکی از آن‌ها قرار می‌گیرد یا خود آن را خلق می‌کند و می‌آفریند. در هر یک از این وضعیت‌ها، خود فرد، طبیعت مادی و غیرمادی، جامعه و آنچه توسط جامعه و برای جامعه وضع شده است، در محضر خداوندی که فراتر از همه وضعیت‌هاست، حضور و تعامل دارند. این وضعیت‌ها قابل شناخت و نیز قابل تغییرند و فرد، با اتکا و بهره‌گیری از آگاهی و اختیار خود، می‌تواند این وضعیت‌ها را بشناسد، تحلیل کند و در جهت مثبت یا منفی تغییر دهد.

در فصل ششم، دلالت‌های مفهوم تبیین‌شده موقعیت برای هر یک از مؤلفه‌های اساسی آموزش و پرورش توضیح داده شده‌اند. مؤلفه‌هایی که دلالت‌های مفهوم تبیین‌شده موقعیت به‌طور مبسوط برای آن‌ها بیان شده، عبارت‌اند از: اهداف، مدرسه، برنامه درسی، روش تدریس، نقش معلم، نقش یادگیرنده، و رابطه معلم و شاگرد در فرایند یاددهی-یادگیری.